

Ks. Stanisław A r a s z c z u k. *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2007 ss. 267.

Wydane po Vaticanum II księgi liturgiczne są nie tylko aktualnym *lex orandi* Kościoła, ale również ważnym źródłem poznania jego *lex credendi*. Dotyczy to nie tylko ksiąg zawierających obrzędy sakramentów, ale także sakramentaliów, do których zalicza się liturgię poświęcenia kościoła i ołtarza. Obrzędy te mają pewne podobieństwo do liturgii chrztu i bierzmowania przez to, że są jednorazowe i używa się w nich wody, światła i namaszczenia świętym krzyżmem. Świadomy i czynny udział w liturgii zwłaszcza wtedy, gdy jest ona rzadko sprawowana, a do takiej należy poświęcenie kościoła i ołtarza, wymaga dobrego poznania struktury celebracji i teo-

logicznego znaczenia jej poszczególnych elementów obrzędowych oraz tekstów czytań biblijnych i modlitw.

Wydana w 1977 r. część Pontyfikału rzymskiego *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris* ukazała się w polskim tłumaczeniu jako *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza* (Katowice: Księgarnia św. Jacka 2001). Księga ta stała się głównym źródłem monografii stanowiącej rozprawę habilitacyjną ks. dra Stanisława Araszczuka, przedstawioną na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego 6 marca 2007 r. Książka składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia, wykazu bibliografii oraz streszczeń w językach włoskim i niemieckim.

Dwa pierwsze krótkie rozdziały mają charakter wprowadzający. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „Religijny i kultyczny obraz świątyni w Piśmie Świętym oraz pierwszych wiekach chrześcijaństwa” (s. 13-37), Autor, opierając się na Starym Testamencie, przedstawił genezę, rozumienie, rolę i znaczenie świątyni dla narodu izraelskiego. Ukazał ją jako budowlę złożoną z trzech części: przedsionka, miejsca świętego i miejsca najświętszego. Dla Izraelitów świątynia była miejscem obecności Boga, składania ofiar i modlitewnych spotkań. Następnie, analizując teksty Nowego Testamentu, Autor omówił stosunek Jezusa do świątyni jako domu Jego Ojca i domu modlitwy. Jednocześnie zapowiadał On, że świątynia w Jerozolimie przestanie pełnić dotychczasową funkcję. Stało się to wraz z Jego śmiercią. Odtąd On sam stał się prawdziwą świątynią Boga, w której przebywa Jego chwała.

Liturgia poświęcenia Kościoła tworzyła się przez wieki, o czym świadczą najstarsze źródła liturgiczne od Sakramentarzy poprzez *Ordines* i kolejne wydania Pontyfikału rzymskiego. Powstanie pierwszych tekstów i obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza od starożytności chrześcijańskiej aż do wydania Pontyfikału w 1977 r. Autor opisał w rozdziale drugim, zatytułowanym „Geneza i rozwój obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza” (s. 39-59). Omówił powstanie i ewolucję poszczególnych elementów liturgii poświęcenia kościoła i ołtarza, wskazując jednocześnie na ich znaczenie teologiczne.

W ramach reformy i odnowy liturgii po Vaticanum II dokonano także nowej redakcji części Pontyfikału rzymskiego zawierającego obrzędy dedykacji kościoła i ołtarza. W rozdziale pt. „Prace redakcyjne i teologiczne treści eklezjologiczne nowych obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza” (s. 61-81) Autor nawiązał do prac *Consilium* do wykonania Konstytucji o liturgii nad nową księgą liturgiczną, podał nazwiska jej głównych autorów oraz najważniejsze zasady teologiczne, według których przygotowano nowe teksty i obrzędy. Podkreślił zwłaszcza, że kierowano się eklezjologią wypracowaną przez Sobór Watykański II i posoborową teologię katolicką, a w sferze obrzędowej zasadami odnowy liturgii w duchu Konstytucji o liturgii i powrotem do pierwotnej tradycji rzymskiej

Dwa kolejne rozdziały są już szczegółową prezentacją odnowionych obrzędów dedykacji kościoła (rozdział czwarty: „Liturgia poświęcenia kościoła” s. 83-131) i ołtarza (rozdział piąty: „Liturgia poświęcenia ołtarza” s. 123- 175). Autor opisuje

dokładnie kolejne części i elementy liturgii, podając nie tylko ich przebieg, ale także wydobywa z nich istotne treści teologiczne. Na podkreślenie zasługują komentarze do czytań biblijnych i Psalmów responsoryjnych. Autor analizuje je wykorzystując komentarze do ksiąg Pisma Świętego i wyciąga z nich najważniejsze treści, które ukazują teologię kościoła jako miejsca gromadzenia się ludu Bożego oraz ołtarza jako miejsca składania ofiary Chrystusa i Kościoła. Właściwa liturgia poświęcenia kościoła i ołtarza zawsze ma miejsce po liturgii słowa Bożego, a w niej najważniejsze są modlitwy poświęcenia (*prex dedicationis ecclesiae* i *prex dedicationis altaris*). Stały się one przedmiotem szczegółowej analizy teologicznej (s. 100-122 i 147-167). Zawarta jest w nich teologia kościoła oprta na nauce Pisma świętego i konstytucji *Lumen gentium*. Kościół jest Oblubienicą Chrystusa, winnicą Pańską, mieszkaniem Boga i miastem zbudowanym na górze. W nim sprawuje się sakrament chrztu i Eucharystii, Liturgię Godzin i inne modlitwy, a wierni doświadczają w nim miłosierdzia Bożego. Modlitwa poświęcenia ołtarza w części pierwszej nawiązuje do ołtarzy w Starym Testamencie zbudowanych przez Noego, Abrahama i Mojżesza. Były one zapowiedzią ofiary Chrystusa i ołtarza chrześcijańskiego. Ołtarz jest znakiem Chrystusa, Jego ofiary i uczy ofiarnej, miejscem komunii z Bogiem i źródłem jedności z Kościołem oraz centrum dziękczynienia wspólnoty chrześcijańskiej. Obrzędy wyjaśniające, które następują po poświęceniu kościoła i ołtarza (namaszczenie ścian kościoła i ołtarza, okadzenie i oświetlenie), zostały omówione w końcowych partiach tych rozdziałów (s. 123-131 i 167-174).

Celebracja Eucharystii stanowi nie tylko najstarszą, ale także najważniejszą część liturgii poświęcenia kościoła i ołtarza. Jest ona treścią piątego rozdziału („Liturgia eucharystyczna” s. 177-203). W czasie poświęcenia kościoła modlitwa eucharystyczna ma własne teksty prefacji i modlitw wstawienniczych. Autor szczegółowo je analizuje, wydobywając z nich treści teologiczne. Przed zakończeniem liturgii Mszy świętej ma miejsce złożenie w tabernakulum Najświętszego Sakramentu, a następnie uroczyste błogosławieństwo uczestników.

Ostatni rozdział nosi tytuł „Pastoralne implikacje poświęcenia kościoła i ołtarza” (s. 205- 240). Autor, opierając się na aktualnych wskazaniach Kościoła, zawarł w nim uwagi dotyczące projektowania nowych kościołów, kształtowania przestrzeni liturgicznej i funkcjonalności wnętrza kościoła (s. 206-220). Bardziej szczegółowo opisał miejsce celebracji Mszy świętej (ołtarz i jego wyposażenie, ambonę i miejsce przewodniczenia oraz miejsca sprawowania chrztu i sakramentu pokuty s. 220-236). W ostatnim punkcie tego rozdziału są zawarte wskazania dotyczące troski o kościół jako miejsce celebracji liturgii. Krótkie „Zakończenie” (s. 241- 243) jest podsumowaniem całej rozprawy oraz ogólną oceną całej odnowionej liturgii poświęcenia kościoła i ołtarza.

Recenzowana rozprawa habilitacyjna ks. dra S. Araszczuka jest cennym studium dotyczącym aktualnie obowiązującego Pontyfikału rzymskiego *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza*. W prezentacji liturgii i teologii tych obrzędów Autor wykorzystał

w zasadzie wszystkie ważne, polskie i zagraniczne, opracowania dotyczące tak przeszłości, jak i okresu posoborowego. Oparte na najstarszych księgach liturgicznych syntetyczne przedstawienie genezy i rozwoju liturgii poświęcenia kościoła (rozdział drugi) jest ważne i potrzebne, aby w obecnych obrzędach dostrzec ich warstwę sięgającą najdawniejszej tradycji Kościoła rzymskiego, ale także łatwiej zauważyć nowe elementy, które zostały wprowadzone jako realizacja odnowy liturgii w duchu wskazań Soboru Watykańskiego II. Za szczególnie cenne należy uznać bardzo dobre komentarze do czytań biblijnych oraz do tekstów eucharystycznych, zwłaszcza do *prex dedicationis*. Można je zaliczyć do oryginalnych osiągnięć Autora rozprawy.

Recenzowana rozprawa ks. dra S. Araszczuka, jak każde dzieło człowieka, mogłaby być dziełem jeszcze doskonalszym, gdyby Autor krytycznie odniósł się do polskiego tłumaczenia Pontyfikału, zwłaszcza gdy chodzi używaną w nim terminologię, która moim zdaniem w wielu miejscach zubożyła tekst wydania typicznego. Należałoby pokazać to na przykładach, których wiele można znaleźć w polskim tłumaczeniu tej księgi liturgicznej. Wartość pracy zyskałaby jeszcze bardziej, gdyby autor dokonał porównania tłumaczeń Pontyfikału na język np. niemiecki, francuski i włoski.

Kompozycja rozprawy ks. dra S. Araszczuka wynika z układu księgi liturgicznej, do której jest teologicznym, liturgicznym i pastoralnym komentarzem. Dlatego trudno było unikać niewielkich powtórzeń. Dotyczy to głównie liturgii poświęcenia ołtarza, bez której nie ma poświęcenia kościoła, ale także może ona stanowić samodzielny obrzęd wtedy, gdy w używanym już kościele został wybudowany nowy stały ołtarz (por. s. 123-131 i 145-174). Krótkie wprowadzenie do rozdziałów oraz ich podsumowanie ułatwiają lekturę pracy. Natomiast nie ułatwia tego zamieszczenie bibliografii i wykazu skrótów na końcu. Poza tym zwykle skróty poprzedzają bibliografię, a nie po niej następują. Szkoda także, że Autor nie podał wszystkich skrótów występujących w pracy, ograniczając się tylko do niektórych. Wydaje się, że nie jest najszczęśliwszym rozwiązaniem odesłanie czytelnika do *Wykazu skrótów Encyklopedii Katolickiej KUL* (s. 257). Brakuje skrótu polskiego wydania omawianej księgi liturgicznej, z której Autor cytuje teksty w języku polskim. W zapisie bibliografii spotyka się pewne niedokładności dotyczące głównie artykułów z takich czasopism jak „La Maison-Dieu” i „Anamnesis”, „Ateneum Kapłańskie” i „Ruch Biblijny i Liturgiczny” (np. s. 24; 27-30; 85-105; 251; 253; 254; 255).

Pontyfikał rzymski wydany po Soborze Watykańskim II *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris* został przetłumaczony, tak jak wszystkie księgi liturgiczne, również na język polski. Wiadomo jednak, że tłumaczenia na języki nowożytne zawierają już pewną interpretację tekstu oryginalnego, co jest zrozumiałe ze względu na trudności dosłownego przekładu z języka łacińskiego. Autor opierał się głównie na polskim tłumaczeniu księgi liturgicznej i konsekwencje takiego postępowania widoczne są zwłaszcza wtedy, gdy w tekście cytuje fragmenty księgi w języku polskim, a w przypisie (lub nawiasie) podaje tekst oryginalny. Łatwo wtedy zauważyć znaczne różnice między tekstem oryginalnym a tłumaczeniem na język polski. Jednak wydaje się, że

Autor ich nie zauważył i nie wskazał na brak jednolitego słownictwa w polskim tłumaczeniu Pontyfikatu. Chodzi głównie o zamienne używanie terminów „kościół” i „świątynia”. Autor zbyt swobodnie posługuje się terminem „świątynia”, zamiast „kościół”, nierzadko używając tych nazw zamiennie. Tymczasem w dokumentach Kościoła terminologia jest jednoznaczna. Miejszem sprawowania liturgii jest zawsze kościół, a nie świątynia. W oficjalnym nauczaniu Kościoła miejsce gromadzenia się wiernych zawsze określa się terminem „kościół” – *ecclesia*. Według *Kodeksu Prawa Kanonicznego* „Kościół (*ecclesia*) oznacza budowlę świętą (*aedes sacra*) przeznaczoną dla kultu Bożego, zwłaszcza publicznego” (kan. 1214). *Kodeks* ani razu nie używa terminu „świątynia” w znaczeniu budynku jako miejsca gromadzenia się wiernych, którymi są kościoły i kaplice (*oratoria*) (kan. 1214; kan. 1223). *Katechizm Kościoła Katolickiego* używa terminu „świątynia” najpierw wtedy, gdy mówi o świątyni jerozolimskiej. Była ona „miejszem świętym, w którym w sposób szczególny mieszka Bóg” (nr 576) i uprzywilejowanym miejscem spotkania z Bogiem, Jego mieszkaniem i domem modlitwy (nr 584; por. Mt 21, 13). Jezus w swoim nauczaniu „utożsamiał się ze świątynią, przedstawiając siebie jako ostateczne mieszkanie Boga wśród ludzi” (nr 586; por. J 2, 21; Mt 12, 6). Po Jego zmartwychwstaniu świątynia jerozolimska była także miejscem modlitwy Apostołów (nr 584). W *Katechizmie* termin „świątynia” występuje także w innym znaczeniu. Przede wszystkim „duchową świątynią (*templum spirituale*), z której tryska „źródło wody żywej”, jest Ciało Chrystusa Zmartwychwstałego (nr 1179). Prawdziwą świątynią Boga i „miejszem, w którym przebywa Jego chwała” jest Chrystus. Przez łaskę Ducha Świętego świątynią jest także każdy chrześcijanin. Wszyscy razem stanowią żywe kamienie, z których zbudowany jest Kościół (nr 1196). Świątynią jest także ciało człowieka, ożywione przez duchową duszę, gdyż „cała osoba ludzka, jest przeznaczona, by stać się w Ciele Chrystusa świątynią Ducha” (nr 364; por. 1 Kor 6, 19-20; 15, 44-45). Świątynią Boga żywego są wszyscy wszczepieni w Chrystusa. Gromadząc się na liturgię są „żywymi kamieniami”, z których zbudowana jest duchowa świątynia (nr 1179; 2 Kor 6, 16; 1 P 2, 4-5). *Katechizm* wiele miejsca poświęca także miejscu zgromadzeń Kościoła na celebracje liturgiczne (numery 1179-1186; 1197-1199). Wierni zgromadzeni w określonym miejscu stanowią „żywe kamienie” i „duchową świątynię” (nr 1179). Jednak chrześcijanie wnoszą również „budowle (*aedificia*) przeznaczone do kultu Bożego” Są nimi widzialne kościoły (*visibiles ecclesiae*), które nie tylko są zwyczajnym miejscem zgromadzeń, ale „oznaczają i ukazują Kościół żyjący w tym miejscu” i mieszkanie Boga z ludźmi zjednoczonymi w Chrystusie (nr 1180). Miejsce zgromadzeń wiernych *Katechizm* nazywa także „domem modlitwy” (*domus orationis*) i „domem Bożym (*domus Dei*)” Kościół (*ecclesia*) posiada także znaczenie eschatologiczne przez to, że jako „kościół widzialny” (*ecclesia visibilis*) symbolizuje dom Ojca (*symbolum est domus paternae*), do którego zmierza cały lud Boży, aby cieszyć się wiecznym szczęściem (por. Ap 21, 4). Z tej racji kościół jest „domem wszystkich dzieci Bożych” (nr 1186). W Nowym Przymierzu świątynią jest człowieczeństwo Jezusa

Chrystusa Najwyższego Kapłana, ale także każdy wczepiony w Niego przez chrzest. Cały Kościół jako nowy lud Boży jest także „świątynią” Boga zbudowaną z żywych kamieni. Miejsce gromadzenia się wspólnoty wiernych *Katechizm* zawsze określa terminami „kościół”, „dom Boży”, „dom modlitwy”, ale nigdy „świątynia”

Należy zaznaczyć, że w tłumaczeniu na język polski zarówno *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, jak później Pontyfikatu termin *ecclesia* przetłumaczono przez „świątynia” (KKK nr 1185 – 3 razy i nr 1186 – 3 razy). Podobnie w Pontyfikale *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris* termin „świątynia” odnosi się najpierw do Jezusa Chrystusa, następnie cały Kościół jako nowy lud Boży jest także „świątynią” Boga zbudowaną z żywych kamieni. Miejsca gromadzenia się wspólnoty wiernych (*visibile aedificium*) także przysługuje określenie „kościół”, które najczęściej występuje w Pontyfikale obok takich nazw jak „dom Boży” (*domus Dei*), „dom modlitwy” (*domus orationis*), „budowla święta” (*aedes sacra*), „sala Boga” (*aula Dei*), „miejsce święte” (*locus sacer*) „święty dom” (*domus sancta*), ale nigdy „świątynia”. W *Ogólnym Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego* z 2002 r. zawsze mówi się o kościele jako miejscu celebracji Eucharystii, a ani razu o świątyni. Recenzent zdaje sobie sprawę z tego, że rozprawa wymagała częstego używania terminu „kościół” i być może dlatego jej Autor świadomie używał także słowa „świątynia” w znaczeniu budynku kościelnego. Nigdzie jednak o tym nie napisał. Wydaje się, że tylko tym można tłumaczyć stosowaną przez autora terminologię. Być może sugerował się także tym, że taka jest częsta praktyka w polskim piśmiennictwie¹

Druga uwaga dotycząca terminologii odnosi się do tłumaczenia łacińskiego słowa *sacerdos*. Od wydania *Katechizmu Kościoła Katolickiego* należy przestrzegać zasady, że *sacerdos*, czyli „kapłan”, oznacza zarówno biskupa, jak i prezbitera (por. nr 1554). Dlatego nie można pisać „biskup i kapłani” (jak czyni to Autor, np. s. 43, 58, 67, 71, 84-85, 124), lecz zawsze „biskup i prezbiterzy”. Nie można również zamiennie używać nazwy „chrzcielnica” i „baptysterium” (s. 229-231). Baptysterium jest bowiem miejscem, w którym znajduje się źródło chrzcielne, czyli chrzcielnica (por. *Obrzędy błogosławieństw* nr 832)²

W polskiej literaturze teologiczno-pastoralnej, jak dotąd, nie było tak obszernego, szczegółowego i teologicznie pogłębionego opracowania liturgii poświęcenia kościoła

¹ Zob. np. F. Małaczynski. *Funkcje świątyni katolickiej w świetle teologii, liturgii i tradycji*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 35:1984 s. 217-225; T. Syczewski. *Teologia obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 56:2003 s. 201-208. W artykule tym aż 10 razy zamiast „kościół” autor pisze „świątynia” (s. 201, 203, 206, 207, 208). Podobnie o „konsekracji lub dedykacji świątyni” pisze M. Pisarszak MIC w opracowaniu *Błogosławieństwo i poświęcenie kościoła* („Anamnesis” 10: 2004 nr 37 s. 73-74) w paragrafie „W trosce o właściwy język”

² Zob. M. Przeczewski. *Błogosławieństwo chrzcielniccy*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 46:1993 s. 86-90; Cz. Krakowiak. *Błogosławieństwo chrzcielniccy*. „Roczniki Teologiczne” 45:1998 z. 8 s. 281-290.

i ołtarza. Dlatego praca ks. dra S. Araszczuka zasługuje na to, aby była przedmiotem zainteresowania nie tylko liturgistów, ale także biskupów i szerokiego grona duszpasterzy i katechetów. Jeśli uwzględni się fakt, że w Polsce w ostatnich latach wybudowano dużo i ciągle buduje się nowe kościoły, jest jak najbardziej aktualna i potrzebna. Może stanowić cenną pomoc tak dla biskupów, szafarzy obrzędów poświęcenia kościoła, i dla duszpasterzy przygotowujących tę liturgię w swoich wspólnotach parafialnych.

Ks. Czesław Krakowiak
Instytut Teologii Pastoralnej KUL